

Postilu i njezine izvore. U novom svjetlu prikazana je i njegova *Kronika* (Ljubljana 1578) kao prvo povijesno djelo na hrv. jeziku kajkavske osnovice. Prikazana je također i inkunabula s autografom.

Knjiga je obogaćena mnogim fotokopijama koje ilustriraju život i djelo Antuna Vramca. Budući da je svojim *Postilama* i svojim kulturnim djelovanjem Antun Vramec mnogo značio i za hrvatsku teologiju, ovo Jembrihovo djelo o Vramcu je velik doprinos boljem razumijevanju kulturnog i duhovnog profila samog čovjeka Vramca a i vremena u kojemu je živio.

Adalbert REBIĆ

Đuro ŠUŠNJIĆ: RIBARI LJUDSKIH DUŠA – Ideja manipulacije i manipulacija idejama, Beograd 1976.

Autor je uz predgovor i uvod podijelio knjigu na četiri dijela – Deo I: Pojmovi, pretpostavke, saznanja. Deo drugi: Struktura pojma. Deo III: Oblasti primjene. Deo IV: Granice i kritika.

U predgovoru nam pisac govori da je čovjek pod utjecajem riječi i onda kad ih ne razumije a osobito onda kad ih razumije. Trebalo bi paziti da nam riječ bude uvijek vrijedan prenosilac ideje, da bude istinita.

U društvu postoji uvijek vodeća manjina koja uz druge snage ima i snagu riječi kojom uvjerava ljude. To su, rekli bismo, monopolističke grupe koje manipuliraju ljudskim glavama. No manipulacija je moć nad mišljenjem. Riječi su simboli mišljenja ili ideja, ali njima se može dati drugo značenje od onog uobičajenog i u tom stoji snaga manipulacije, koja se može primijeniti na svim područjima života.

Prvi dio: najprije definira samo ime, naziv koji označuje vješto upravljanje stvarima i ljudima (manus pulare). Sama riječ ima mnoštvo sinonima: socijalizacija, propaganda, indoctrinacija. Manipulator zna što hoće, ali to ne zna manipulirani. Manipulator djeluje i na ljudsko podsvjesno i preokreće shvaćanje čovjekovo. Djelujući na svjesno i podsvjesno (autor kaže nesvjesno) kod čovjeka manipulator ga preokreće, on počinje drugačije shvaćati. Tako vladajuća klasa može stvoriti svoju ideologiju u koju trpa čovjeka. Manipulator zna poluistinu prikazati kao istinu. Na taj način ideje gube svoju osnovnu istinu i funkciju. Naglasimo da naučno i teološko nije

poistovječeno sa smislom i besmisлом. Teološki iskazi mogu biti smisljeni, iako ne naučni. Teologija bi u tom smislu bila područje ili funkcija manipulacije.

Drugi dio: Publika je materijalni objekt manipulacije. Na nju će se odnositi riječ Tomasa Mana: „Ja sam se prihvatio da vam namjestim glavu kako treba.“ Manipulator je u tom smislu čovjek moći i autoriteta, koji proizlazi iz vlastite osobe ili iz položaja u društvu. Jedan i drugi autoritet će imati toliko više uspjeha koliko je bliži masi, grupi. Riječi potrebne manipulatoru označavat će ono što on hoće, a ne ono što one po sebi znače (sloboda). On može govoriti o slobodi kritike, ali sloboda znači ono što on hoće. Riječ ostaje trajno i duhovno „hrani“ čovjeka.

Osobitost poruke može biti isprepletana emocijom. To u manipulantskom smislu ima silno značenje. One podsvjesno zagolicaju čovjeka i tako traju...

Sama struktura dokazivanja kod nejednake mase, nejednolična će biti u dokazivanju za i protiv. Manje očevidna poruka izaziva jači utisak od otvorene i povezana je s mnogo: zašto? Prikrivene riječi redovito služe nekoj ideologiji.

S obzirom na grupe ili na masu ne smijemo se varati. Ona može biti psihički nezaokružena, ali u sebi može imati snagu od koje manipulator dobiva klasu upravljenu na neke ciljeve (radnici traže svoja prava). Nju se treba najprije animirati, emocionalno rasplati i naći će se u zajedničkom mišljenju. Pojavljuju se kao osobe jakog mišljenja. Govore u ime svoje pa onda u ime naroda, naglašuje se autoritet i traži se hijerarhija vrijednosti u tome. To je proces manipulacije koji se jače odvija ako su pojedinci, grupe ili mase manje inteligentni. Nadalje ako su manje zaposleni, jer ovi nemaju vremena. No oni manipulirani moraju biti i prosvijetljeni – dakako to biva ponajviše ideološki. U tom smislu se naglasuje: neznanje je demon. Manipulator zna da ne treba puno posrednika, manipulacija se vrši izravno i to svim sredstvima koja stoje na raspolaganju: strah i opasnosti su za to vrlo pogodne, a moral mora paziti što koristi zajedničkim vrijednostima. U tom smislu bit će potrebno i u mutnom loviti. Na taj se način izmišljaju, postavljaju za cilj ideali i stvarnost dobiva svoju vrijednost.

Kod omasovljenja manipulacijom mogu se upotrebljavati predmeti kao simboli: križ, zvijezda, zastave... No uvijek će osobnije stvari djelovati djelotvornije: napisana ili izgovorena riječ. Poruku kao plod istine ali i manipulacije možemo dobiti preko no-

vina, časopisa, knjiga, filmova, radija, televizije. U socijalno-psihološkim okolnostima dotična ideologija ima silan utjecaj „istine“. Ljudi ili pojedinac imaju svojih problema. Veći će uspjeh manipulatora biti ukoliko se više približi i čovjeku i problemu pa mu u tom smislu dadne svoje tumačenje (npr. o religiji). Stvari mogu biti pripravljene i logički i psihološki, no ne baš znanstveno i manipulatorov utjecaj može biti u tome da izvodi neku promjenu u stavu a kasnije i izmjenu stava. Veći su uspjesi s umjerenim stavovima manipulatora. Psihologija manipulanja pokazuje i to da je pojedinca teže „preokretati“ kad je on identičan sa shvaćanjem zajednice. U tom će pravcu manipulatori znati i izazivati neslogu i povremene sukobe i tako pridobivati pojedince.

Motivi manipulatora ne moraju na sve jednako djelovati i zbog toga će biti različit utjecaj manipulacije. U djelovanju manipulatora masi je potrebna istina i laž, ali kad nema potrebe za istinom onda se ta potreba mora izmisliti.

Manipulator mora djelovati s jednim motivom: spoznajnim, motivom sticanja ili kojim drugim. On ne kani pucati u prazno. Njegovu će djelovanje imati svoje posljedice pa ma to bilo i takovo da mu se mijenja značenje. Samo se nastoji imati uvijek jedan kontekst s onim što se počinje. Manipulator djeluje na pojedince, grupe ili čitav sistem. Nastojat će izbjeći sukob s grupom, pogotovo sistemom... I tu će upotrijebiti manipulaciju. Posljedice manipulacije vide se u ostvarenom cilju manipulatora pa makar i poslije smrti.

Treći dio: Građansko društvo će osobito gledati na profit i u tom će smislu manipulacija doživjeti svoje vidljive oblike: propagandu i reklamu. Pod njihovim utjecajem ljudi luduju... Sve se napokon temelji na nepotpunom poznavanju samog sebe, a kroz to se prevlači reklama. U tom smislu možemo reći da su bihaviorizam, psihoanaliza i psihologija neka vrsta reklame. Proizvodnja može biti iz potrebe i iz profita. Manipulator će jurišati na snobizam ljudi i ostvarivati profit. To je posao propagande i reklame. U klasno podijeljenom društvu je za manipulatora mržnja jedan od glavnih faktora. To će izvršno doći u postizavanju cilja i u djelovanju manipulacije. Nastoji se u takvim situacijama održati status quo. To je posao vladajuće stranke, a posao manipulatora je svim sredstvima pokazati da je to dobro ili s druge strane da ništa ne vrijedi. I jedan i drugi hoće zadržati praktičnu moć, a o idealima se slabo može govoriti. Manipulatori institucionalizirane i

neinstitucionalizirane ideologije imaju „svoju istinu“.

Vlast i vlastodržac manipulira preko svojih manipulatora no to čini svaka partija i svako društvo. Najlakše će biti onoj vlasti koja svojim članovima daje udio u vlasti. No i tu može biti manipulacije.

Indoktrinacija u odnosu na manipulaciju ima veliko značenje. Malo stvari spoznajemo izravnim iskustvom a najviše pod utjecajem društva u kojem se nalazimo. Roditelji, škola, društvo, sve nas to odgaja. „Duhovni krojači duha“ sve to nastoje manipulacijama iskoristiti za sebe, za svoj sistem. Odgajaju tako svoje ljude. Tako se stvara „moral i društvene vrijednosti“. Same zabave mogu biti manipulantski iskorištavane. Sve se namješta i daje da se ne bi bunilo protiv onog postojećeg, ako to ionako nije dobro. Bježati u razonodu znači bježati od sebe, ne htjeti se vidjeti onakvim kakav čovjek jest.

Građansko društvo učinilo je ljude neuraštenicima koji se otimlju razumu i srljaju u bezumlje. To pokazuju i manipulacije zabavama.

Bog u religijama nije ništa drugo nego moćni predmet manipulacije. To je za religiozne ljude simbol snage. Bog je simbol i „psihička potreba“ čovjeka. Religiozne ideje nisu besmislene (simboli) iako mogu biti naučno neistinite. Religiozna manipulacija odskakače od drugih manipulacija i čovjek se može s idejama religije poistovjetiti više nego s ostalim idejama.

U *četvrtom dijelu* nam pisac govori o granicama manipulacije. Čovjek se u svemu može manipulirati. Svako stanje može biti prožeto tom tehnikom. No zbog određenih razloga može se odbacivati tehnika manipulacija i tako nastaju kontra-stanja. Može se tražiti istina pa se u tom smislu može upotrebljavati i drugačije mišljenje. Nastaju druga stanja od onih manipulacijom čuvanih. Stavovi se opiru manipulacijama jer se oni nastoje prilagoditi, orijentirati i ujediniti. Manipulacije su moćnije utoliko ukoliko živimo u jednom autoritativnom tipu organizacije.

Istinski humanizam odbacuje manipulaciju. Čovjek i njegova dobit pripadaju njemu. U odnosu na to, umjesto batina kolonijalnih sistema danas imamo sugestiju koja je temelj manipulacije. To nije dobro jer se tako ne dolazi do istine. Čovjek je slobodan, pa ako svojom slobodom i pogriješi, treba ga ispravljati a ne manipulacijama iskorištavati. Mora se dobronamjerno poštivati ljudska sloboda i valja je odgajati kako treba pa tada neće biti dvostrukog morala, moralne dvoičnosti. Moralna norma mora stajati iznad subjektiv-

nosti čovjeka i iznad diktature okolnosti. U tom okviru je manipulator po sebi nemoralan. Ideje moraju po sebi označivati istine i težiti za njom, a ne za manipulantskom neistinom. U tom smislu mora djelovati politika, a ta je pretvaranje mogućeg u stvarno. Dokle god bude klasa, politika će znati upotrebljavati manipulacije. U revolucijama koje su stajna materijalne bijede koja upozorava na duhovnu bijedu manipulatori imaju izvrsno područje djelovanja. Revolucija treba nositi istinu. Revolucionarna teorija prožeta istinom može stvoriti valjani revolucionarni pokret. Uvijek mora vrijediti ona: Čovječe, sjeti se da si čovjek.

Ova knjiga veoma starog i veoma novog predmeta — manipulacije — izvrsno služi za spoznavanje tehnike uvjeravanja ili preokretanja ljudskih duša. Sam naslov *Ribari ljudskih duša* ima biblijsko ozvučenje. Toga je autor, sasvim sigurno, svjestan. Zato i obraduje naslov *Religiozne propovedi i Značenje religioznih simbola*. Zanimljivo je da te propovijedi i simboli imaju utjecaj na ljude, iako se oni „ne oslanjaju na nešto zbiljsko, stvarno“. Autor je eliminirao, u okviru marksističkog mišljenja, istinitost religije a ta je zbiljska povezanost između religioznog subjekta (čovjeka) i Boga. Bog za autora ne postoji, ali je on simbol koji nadomješta čovjeku ono što mu njegovo znanje ne otkriva. Ili: to je adlerovski pojam koji nam označuje veću ili višu vrijednost za kojom čovjek teži.

Čudno je da autor koji tako ozbiljno piše o manipulaciji tako neozbiljno prihvaća religiozno pitanje.

Autor dosta često navodi misli učitelja marksizma: Marksa, Marks-Engelsa, Lenjina. I to s opravdanjem. No ti učitelji se u svojim spisima i svojim mislima koje navodi autor bore protiv buržujskog društva i izvrsno ga kritiziraju boreći se za istinu, za prava čovjeka.

Međutim kada čitamo te misli nameće nam se pitanje: Ne proživljavamo li mi nešto drugo od onoga što su citirani autori navodili? I još nešto: za svaku tu misao postoje dnevne potvrde u našim listovima i promidžbenim sredstvima. Vidi se da neki rade drugačije od onoga što su citirali učitelji marksizma. Pa nije li tome u knjizi moglo biti posvećeno nekoliko stranica! Tu bismo vidjeli stvarnost i manipulaciju, a ne samo manipulaciju „bez stvarnosti“!

Josip KRIBL

A. ŠONJE, CRKVENA ARHITEKTURA ZAPADNE ISTRE, Područje porečke biskupije od IV. do XVI. stoljeća, Analecta croatica christiana, Kršćanska sadašnjost i IKD „Juraj Dobrila“, Zagreb — Pazin 1982, str. 325.

Susrećemo se sa stručnom i zanimljivom knjigom, u kojoj nam autor posređuje rezultate svog marljivog i znanstvenog istraživanja s područja porečke biskupije u predmetu crkvene arhitekture.

Najveći dio ove knjige bio je završen još 1965. g., pa je taj rad bio obranjen kao doktorska disertacija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pred stručnom komisijom koju su sastavljali: dr Milan Prelog, dr Grgo Gamulin i dr Duje Rendić-Miočević. Zahvaljujući kasnijim istraživanjima, poglavito arheološkim, pisac je dopunio prvobitni tekst, jer su novi nalazi popunjavali prije poznatu dokumentaciju. „Tekst je dopunjen sa spomenicima Rovinjštine, Dvograda i Bala radi pregleda cjelokupne starokršćanske i srednjovjekovne arhitekture na području jurisdikcije porečke biskupije.“

Očito je iz sveg sadržajnog bogatstva ove knjige, koja nam pred očima lista vjekovno nepoznate stranice naše kulturne baštine, kao i iz svih priloga i znanstvenog aparata, da je pisac napisao ovu knjigu „s mnogo upornog rada i samoprijedora, osobito na rekonosciranju spomenika kao i kod prikupljanja arheološke dokumentacije“, što napose resi ovaj rad kao stručan, izvoran, bogat i temeljit.

Pisac Ante dr Šonje rođen je 10. svibnja 1917. u Novalji na otoku Pagu. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a gimnaziju 1944. g. u Zadru, gdje je i maturirao. „Na tehničko-umjetničkoj grupi VPŠ-e u Zagrebu diplomirao je 1948. godine, a zatim nastavio studij povijesti umjetnosti s klasičnom arheologijom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, te diplomirao 1952. godine. Svoje prvo službovanje nastupa 15. ožujka 1953. na radnom mjestu kustosa u Zavičajnom muzeju Poreštine u Poreču, u kojem neprekidno vrši dužnost direktora do smrti, 5. veljače 1981.“

Dr Šonje je sudjelovao u istraživanjima mnogih arheoloških lokaliteta. Mnoga istraživanja obavljao je i samostalno. Mnogo je radio i pisao. Dovoljno je prelistati njegovu bibliografiju naznačenu u ovoj knjizi (str. 314—318), da se iz 130 različitih radova uoči sva širina problematike koju je zahvaćao. Svojim predavanjima i prilozima sudjelovao je na mnogobrojnim znanstvenim skupovima u domovini i na međunarodnim kongresima po svijetu. Jednom riječju, bio je to bogat ži-